

SFINX

c/o Afdeling for Klassisk Arkæologi,
Aarhus Universitet, 8000 Århus C
TLF 8942 2295 kl. 9.00-12.30
FAX 8942 2287

E-POST sfinx@hum.au.dk
WEB www.hum.au.dk/sfinx

Redaktion:

Steen Hammershøj Andersen (ansvh.),
Carsten Bach-Nielsen, Lars J. Lykke, Vinnie
Nørskov og Leif Erik Vaag.

Årsabonnement (4 numre 2005) 240 kr.;
løssalg 60 kr.; temanummer 75 kr.

SFINX udgives af den selvejende institution ORBIS
TERRARUM, Institut til bekyndelse af Middelhavsområdets
kulturelle arv. Institutets medlemmer er: Carsten Bach-
Nielsen, Tønnes Bekker-Nielsen, Margit Bendtsen, Pia
Guldager Bilde, Erik Christiansen, Otto Steen Due,
Karsten Fledelius, Hans Jørgen Frederiksen, Ittai Gra-
del, Erik Hallager, Maria Fabricius Hansen, Bo Dahl
Hermansen, Torben Holm-Rasmussen, Jacob Isager,
Kurt Villads Jensen, Jan Lindhardt, Mogens Nykjær,
Poul Pedersen, Erik Petersen, Hanne Roer, Jakob Skov-
gaard-Petersen, Marianne Aagaard Skovmand, Ingolf
Thunesen og Uffe Østergård.

Æresmedlemmer er: Lise Bek og Kristian Jeppesen.

Alle henvendelser vedrørende adresseforandringer,
fejlværelser ved bladets levering og lignende bedes rettet direk-
te til SFINX.

© SFINX og forfatterne. Gengivelse er kun tilladt efter
aftale og altid med tydelig kildeangivelse.

Tryk: Scanprint A/S, Viby J.

ISSN 0105-7618

Udsigt over udgravningsområdet i Jarash, au-
gust 2005. Foto: Henrik Brahe.

INDHOLD

Et ualmindeligt dumt svin 107

Plyndring af kristent land, arabiske karavaner og et mislykket forsøg på at skænde selveste Muhammeds grav i Medina. Arkæolog *Peter Pentz* beretter om en af de mest usympatiske korstogs-riddere, der sandelig ikke holdt sig tilbage.

Pio Nono 113

Mens Risorgimento-bevægelsen samlede Italien til én stat i 1870, stod paven tilbage som den store taber. Teolog *Peter Borring Sørensen* portrætterer den stejle Pius 9., som måtte afgive den sidste del af kirkens jordiske gods.

Før vildskaben 119

Mødet mellem Matisse og Middelhavet blev skelsættende for den unge kunstners maleri. SFINX-redaktør *Steen Hammershøj Andersen* viser, hvordan sanselighed, sommervarme og solskin blandede sig på malerens tidlige palet.

Den hemmeligste kult 125

Dyrkelsen af gudinderne Demeter og Kore i helligdommen i Eleusis uden for Athen var omgærdet af mystik. Arkæolog *Julie Lejsgaard Christensen* tager os med til en af antikkens vigtigste helligdomme.

En smuk og gådefuld bygning 130

Italiens næststørste dåbskapel lå oprindeligt i en upåagtet provinsby syd for Pompeji. Rektor emeritus *Henning Galmar* løfter sløret for den nyrestaurerede bygnings bemærkelsesværdige historie.

Moskéen i Jarash 134

Skriftlige kilder og arkæologiske udgravninger indikerer, at mødet mellem Islam og Kristendommen i 700-tallets Jordan foregik fredeligt. Arkæologerne *Louise Blanke* og *Kristoffer Damgaard* rapporterer om de foreløbige resultater af et dansk-jordansk projekt.

Tsunami 140

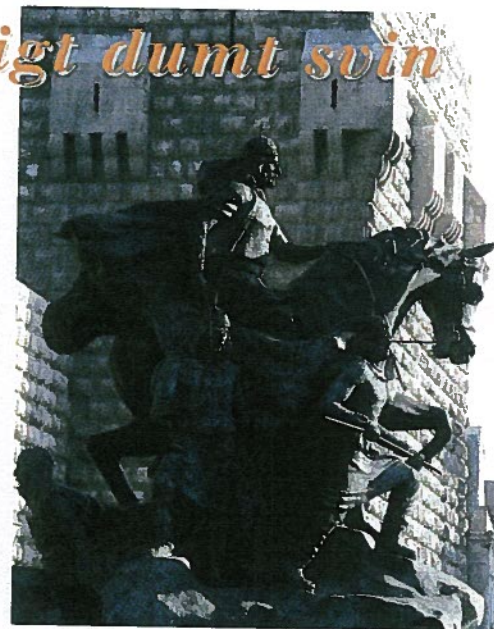
»Det brølende hav styrtede frådende frem« beretter en samtidig kilde om flodbølgen, der ramte Cypern 365 e.Kr. De gamle guders straf eller et tegn fra Gud? Historiker *Erik Christiansen* fortæller om katastrofen.

Et ualmindeligt dumt svin

Den, der har besøgt Damaskus, vil måske have undret sig over en figurgruppe, som står midt i den syriske hovedstads hjerte ved byens middelalderlige citadel. Gruppen, der er rejst så sent som i 1992, har en rytter som den centrale figur. Den er udført af den syriske kunstner Abdallah al-Sayed, og rytteren forestiller den muslimske leder Saladin (1138-93), flankeret på den ene side af en simpelt klædt sufi og en soldat til fods og på den anden side af en af hærførerens generaler. Alle skuer fremad. Bag Saladins hest ses imidlertid to overvundne korsfarere, den ene med en pengesæk i hånden, den anden tydeligvis nedbøjet. Begge vender bagud.

Med sin placering foran det massive citadel og med sine klare budskaber om Islam og vantro er statuen ikke bare en historisk fremstilling. Den er i høj grad tænkt som et aktuelt politisk manifest. Ifølge kunstneren skal den vise Saladin ikke kun som den stærke hærfører og krigsmand, men også som den, der kunne samle folket mod korsfarerne, illustreret ved den jævne soldat og repræsentanten for den folkelige religion, sufien.

Men hvem skal de to korsfarere forestille? Ham med pengesækken skal kun næv-

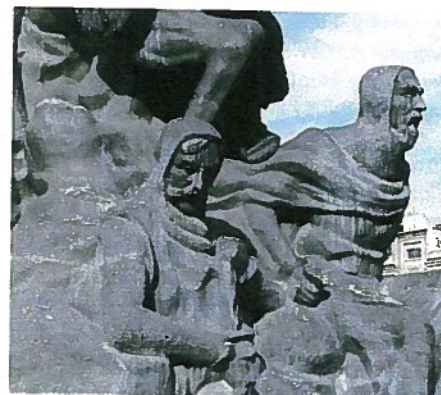
Rytterstatue med Saladin foran citadellet i Damaskus. Værket er udført af den syriske kunstner Abdallah al-Sayed i 1992.

nes kort. Det er kongen af Jerusalem, Guy, med pengene til sin løskøbelse efter tilfangetagelsen ved slaget i Hattin i 1187, da Saladin for alvor fik sat korsfarerne skakmat. Men hvem er personen, som med bøjet hoved kigger nedad og bagud?

Reynald af Chatillon

Navnet på denne korsfarer er den frankiske Reynald af Chatillon. I de arabiske kilder kaldes han »Arnat« og er ubestridt indehaver af den tvivlsomme ære at være den af korsfarerne, der af næsten alle i sin samtid blev opfattet som en hæmningsløs slyngel.

Lykkeridderen Reynald var som ung mand kommet til Det Hellige Land i 1148 under det andet korstog og havde i 1153

Bag Saladin på hesten finder man to korsriddere. Den ene er kong Guy af Jerusalem (l.h.) og den anden er Reynald af Chatillon med det slette ry.

Fæstningen Antiochia var centralt placeret i korsridderens togter mod Det Hellige Land. Illustrationen fra et senere manuskript viser korsridderens første belejring af byen i 1097. © Bibliothèque Nationale, Paris.

giftet sig godt med enken Constance, som var datter af Antiokias hersker, prins Bohemond. Reynald skabte sig hurtigt et dårligt ry, ikke kun blandt araberne, men også hos de kristne fyrster, hvis position han svækkede ved konstant at yppe kiv. Han var kendt som energisk, tyrannisk, stridbar og intolerant, især over for muslimerne.

Hans karriere indledtes med en grov chikane mod og tortur af Antiokias græsk-ortodokse patriark, snart efterfulgt af et angreb på det kristne Cypern. Umiddelbart herefter, i 1159, etablerede han en alliance rettet mod den byzantinske kejser Manuel I., en handling der dog mislykkedes. Så fulgte plyndringer og raids ind i de muslimsk kontrollerede områder, men under et af disse blev han taget til fange i 1160. Det betød ikke mindre end 16 års fangenskab, hvilket er ganske usædvanligt og en indikator for, at ingen – og åbenbart heller ikke fru Constance! – ville udrede løsesummen.

Da Reynald endelig blev fri igen, var han i mellemtiden blevet enkemand. Men endnu en gang viste den gæve ridder, at ægteskabet var vejen til socialt advancement. Han giftede sig nu med en anden enke og arving til borgene Kerak og Shawbak (Montreal) i kongeriget Jerusalem, og i 1177 kunne han smykke sig med titlen prokurator af Jerusalem. De to borg lå ved korsfarerrigernes sydligste grænser, og herfra kunne Reynald terrorisere pilgrimme fra Syrien på vej mod Mekka, således som eksempelvis i 1181, hvor en hel karavane faldt i ridderens hænder.

Opholdet i muslimernes fangenskab havde ikke gjort Reynald mildere, og sammen med Guy af Lusignan, den anden korsridder på statuen i Damaskus, søgte han at modarbejde de moderate korsridderes fredsbestrebelse med muslimerne og Saladin. Reynald synes at have haft stor indflydelse på Guy, og det var med Reynalds hjælp, at Guy i 1186 opnåede at blive konge af Jerusalem.

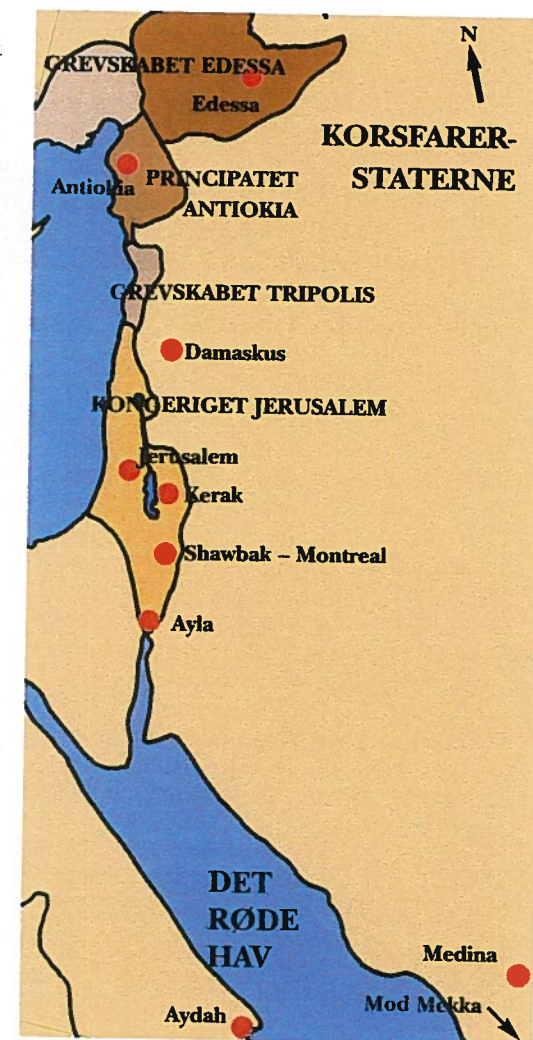
Den store plan

Det var fra en af sine mægtige borg, at Reynald udtænkte en fantastisk plan. I 1182 var korsfarerrigerne trængte. Grevskabet Edessa synes tabt for altid og principatet Antiochia var blevet væsentligt reduceret. For at gøre ondt værre var korsfarerne langt fra enige, ikke mindst på grund af Reynald, og risikoen for indbyrdes krigshandlinger var ikke fjern. Den byzantinske kejser, Andronikos I., var tvunget i knæ af de seldsjukkiske tyrkere og reagerede ved at alliere sig med Saladin. Det var til stor skade for korsfarerne, og hjælp fra Europa syntes udelukket.

For araberne så sagerne helt anderledes ud. Saladin var netop vendt tilbage til Syrien efter et længere ophold i Ægypten, og hans imperium stod mere samlet og stærkere end nogensinde.

Tidspunktet var imidlertid det helt rigtige for gennemførelsen af den plan, som Reynald må have fostret gennem længere tid: at slå til mens Saladin var optaget i Syrien, da muslimerne mindst ventede det, og det ville ramme hårdest. Nemlig midt i Islams hjertekammer, Mekka og Medina!

Omkring begyndelsen af 1183 må Reynalds tropper have forladt en af borgene. Krigstogtet har dog været forberedt adskillige måneder forinden. Tiden var blevet anvendt til at fremstille tømmer og skibsdele, et arbejde der må være foregået i dybeste hemmelighed, for Saladins spioner var overalt. Men overraskelsesmomentet var helt afgørende for planens succes. Det var tanken, at skibsdelen skulle transporteres over land til Ayla nordligt i det Røde Hav. Afstanden i lige linje fra Reynalds sydligste borg, Shawbak, til Ayla er omtrent 250 kilometer. En sheik blev i al hemmelighed hyret til opgaven, og også sømænd med kendskab til det Røde Hav må Reynald have truffet aftale med. Farvandet er fyldt med farlige skær og vanskelige vindfor-

hold, og har krævet lokalkendskab, som de kristne næppe har besiddet.

Reynald synes mærkeligt nok ikke selv at have deltaget i togtet, men blev øjensynligt tilbage på Kerak. Efter at have tilbragt adskillige dage på ryggen af sheikens kameler nåede både tømmer, proviant, våben og Reynalds tropper frem til Ayla i begyndelsen af januar 1183 som planlagt, hvor skibene så blev samlet. På kilderne kan

Resterne af Reynalds mægtige borg Kerak i det nuværende Jordan. Fra den højtplacerede borgs mure var det muligt at se ned på det Røde Hav og til Jerusalem og Bethlehem.

man forstå, at det må have drejet sig om mellem fem og ti skibe, og antallet af mænd ser ud til at have været omtrent 300.

Korsfarerne efterlod to skibe ved Ayla for at holde det stærke muslimske fort her i skak, vel ikke mindst i håbet om at undgå, at nyheden om angrebet spredtes. De øvrige skibe satte kursen sydpå langs det Røde Havs vestlige bred. Undervejs blev handelsskibe, som de tilfældigvis stødte på, plyndret. Undertiden gik de kristne i land, hvilket blandt andet gik ud over en karavane fra Qus i Ægypten. For alle de udplyndrede, muslimske eller jødiske købmænd, kom korsfarernes angreb helt overraskende. Byen Aydah, der var centrum for handelen med Yemen og det fjerne Østen, faldt uden besvær i hænderne på Reynalds folk, og skibene var efterhånden tunge af det hastigt voksende bytte. Dette, sammen med det ligeledes voksende antal fanger, købmænd og pilgrime, tvang den lille flåde ned i hastighed.

Efter Aydahs fald kunne korsfarernes togt ikke længere holdes hemmeligt. Hurtigt løb de forfærdende nyheder op langs Nilen. Den muslimske Rødehavs-flåde, der formentlig lå opankret i Suez-bugten, satte ud under ledelse af admiral Husam al-Din Lulu. Snart delte flåden sig: En del afsejlede mod Ayla for at komme det belejrede fort til undsætning, medens den øvrige del fortsatte sydpå i håbet om at opfange de kristnes skibe, inden de nåede frem til Medina og Mekka. Imens satte

Reynalds skibe tværs over det Røde Hav, hvor de to hellige byer ville være inden for rækkevidde i løbet af kort tid. Korsfarerne gjorde nu ikke længere nogen hemmelighed ud af togtets egentlige formål. Profetens grav i Medina skulle plyndres, og liget skulle føres bort.

Den del af den muslimske flåde, der skulle hjælpe de belejrede i Ayla nåede frem, og nedkæmpede korsridderne. Deres to skibe blev brændt, og mændene taget til fange. Resten af flåden havde vinden med sig og indhentede de kristne, netop som disse gik i land på det Røde Havs østbred, kun en enkelt dagsrejse fra Medina. Korsfarerne talte 300 mænd, en ganske frygtindgydende styrke, og var yderligt forstærket af nogle beduiner, som de havde allieret sig med. Ved at hænge små sække med sølv på lansespidserne lykkedes det Lulus folk at købe beduinerne. Da de flygtede, søgte korsfarerne tilflugt på et nærliggende højdedrag, hvor de til sidst måtte bøje sig for overmagten.

I 45 dage havde Reynalds folk spredt terror og ødelæggelse i det Røde Hav. Kun én dag fra målet var de blevet nedkæmpet. Men de havde vist, at det Røde Hav og de hellige områder ved Medina og Mekka, som hidtil var blevet regnet for usårlige, kunne røres. En chokbølge rullede igennem den islamiske verden. Som en af de arabiske kilder skrev: »Det Røde Hav blev taget, som en voldsmand tager en jomfru...«.

Vel vidende hvem, der havde stået bag togtet i 1183, trængte Saladin ind på Keraks territorier. I november; et halvt år efter, opstillede hans hær katapultter foran den stærke borg, og snart hamrede stenene mod dens mure. Legenden fortæller, at der gik bud fra borgen, om, at et kongeligt bryllup netop fandt sted. Selv om bruden hørte til Reynalds nærmeste familie, beordrede Saladin straks, at den del af borgen, hvor brylluppet blev holdt, skulle spares, og det lykkedes faktisk ikke for Saladin at få fat i Reynald ved denne lejlighed. Myter som denne gav Saladin ry også uden for en islamisk kreds. På billedet ses han som en europæisk 1300-tals kunstner forestillede sig ham som »konge af Ægypten« – vel at mærke i en samtidig rustning.

Saladin, der ellers er kendt for ofte at vise nåde, beordrede, at alle tilfangetagne korsfarere skulle henrettes. Ikke en levende sjæl skulle kunne fortælle om udåden. Men den mand, der havde påkaldt sig hele den islamiske verdens vrede, Reynald, undgik straf. Nogle historikere hævder til den opfattelse, at han faktisk deltog i togtet, men at han som den eneste undslap. Sandsynligheden taler dog for, at han sad

i sikkerhed hjemme på sin borg Kerak, mens begivenhederne fandt sted.

Død og eftermæle

Moderate kræfter blandt korsfarerne arbejdede med held på at opretholde en fredelig sameksistens med muslimerne. Den dygtige taktiker Raymond af Tripolis, der for en tid fungerede som regent i rigerne, sørgede i 1184 for, at en fireårig fredsaftale kom i hus. Denne aftale indebar naturligt nok, at handels- og pilgrimsrejsende uanfægtet skulle kunne fuldføre deres hverv i dette tidsrum.

Men Reynald, for hvem freden ikke var noget attraktivt mål og som snarere var irriteret over de begrænsninger, den indebar, kunne selvfølgelig ikke dy sig. I begyndelsen af 1187, da hans politiske indflydelse var på sit højeste gennem forholdet til kong Guy af Jerusalem, overfaldt og plyndrede han sammen med sine mænd en muslimsk karavane, dræbte de eskorterende ryttere og førte købmændene og byttet hjem til Kerak.

Saladin krævede straks varer og købmænd udleveret. Reynald nægtede. End ikke en bøn fra kong Guy, der frygtede konsekvenserne, kunne ændre den stejle

Dette smukke irakiske manuskript fra 1237 viser en pilgrimskaravane.

I et kapel nord for den Store Moské i Damaskus finder man Saladins grav. Kammeret indeholder faktisk to kister eller tumba'er.

Den oprindelige og knapt synlige tumba er af ædelt træ og indeholder Saladins jordiske rester. I forgrunden ses en nyere – og således lom – marmorsarkofag.

Den blev købt af den tyske kejser Wilhelm 2. i 1898 i anerkendelse af Saladins indsats som leder og hærfører.

PIO NONO

I 1848 fejede revolutionerne gennem Europas byer. Fyrster blev væltet – eller deres magt stærkt begrænset af de nye, frie forfatninger. Ikke alle steder gik det så roligt for sig som i København, hvor det nationalliberale borgerskab gik i samlet tog til kongen for at forlange en fri forfatning – og fik den.

Fleere af de europæiske revolutioner havde til hensigt at skabe nye, samlede stater, der byggede på folket og nationen. Blandt Europas fyrster taltes paven i Rom, men kunne han skabe en national samling – og havde han overhovedet interesse i et samlet Italien?

I 1500-tallet skrev Machiavelli i *Fyrsten*, at paven ikke var stærk nok til at samle Italien alene, men at han samtidig var for stærk til, at andre magter kunne gøre det. Et samlet Italien var indtil midten af 1800-tallet kun at betragte som en utopi, da den Appenninske Halvø var delt ind i et antal større og mindre stater, hvoraf nogle var uafhængige, mens andre stod under fremmed overherredømme. Frem til 1870 rådede paven over sit eget fyrstendømme i Miditalien, nemlig Kirkestaten. Kirkestaten havde siden 756 tilhørt paverne som deres private ejendom. Denne status blev stadfæstet så sent som 1815 med Wienerkongressens nyordning af de europæiske statsforhold efter Napoleonskrigene. Højst ufrivilligt blev pave Pius 9. en brik i spillet om Italiens samling. Dette er historien om verdenshistoriens længst regerende pave, der ved sin

Foto: Carsten Bach-Nielsen.

Nono betyder ikke alene »den niende« på italiensk, men også »nej nej«. Dette ordspil blev brugt satirisk om den meget restriktive pave Pius 9. Årsagen var ikke mindst hans langvarige forbehold over for et samlet Italien. Busten findes i Vatikanmuseet.

indsættelse tilsyneladende nærede liberale sympatier, men ved sin død sad i frivilligt fangenskab i Vatikanet som et levn fra en svunden tid.

Pave Pius 9.

Den senere pave Pius 9. blev født i 1792 og døbt med navnet Giovanni Maria greve af Mastai-Ferretti i Sinigaglia i Kirkestaten af oplyste forældre. En mulig kilde til Pius 9.'s tilsyneladende liberale sindelag var hans studium af bogen *Il Primato morale e civile degli Italiani*, »Om italienernes moralske og borgerlige førerstilling«, fra 1843. Den var skrevet af den italienske abbed Vincenzo Gioberti på opfordring fra den revolutionære republikaner, juristen Giuseppe Mazzini (1805-1872). Gioberti slog fast, at Italien altid – på trods af sin nationale splittelse – havde indtaget

ridders holdning. Saladin svor nu, at han ved egen hånd ville dræbe Reynald.

Reynalds brud på fredsaftalen skulle blive det skred, der startede den store lavine. Saladin kaldte til hellig krig og afgav det løfte, at Jerusalem skulle blive crosbret. Med Raymonds vidnede første muslimske hærstyrke ind i Galilæa. Denne blev angrebet af en gruppe af tempelherre og hospitalsriddere. Krigen var i gang.

Det endelige slag kom til at stå den 4. juli 1187 ved vestbredden af Tiberias-søen, syd for Kafr Hattin. Det var det største slag, der endnu havde stået under de langvarige kampe mellem muslimer og korsfarere. Saladins sejr, der naturligvis optager megen plads i de arabiske kilder, skulle betyde enden på næsten 100 års korsfarerherredømme i Mellemøsten. Blandt de mange fanger, såvel fodfolk som fyrster, var både kong Guy og Reynald. Tempelherre og hospitalsriddere blev omgående henrettet, mens de øvrige korsriddere blev ført bort som slaver. Kilderne beretter om følgende hændelse i sejrherren Saladins telt: Saladin rakte en skål med koldt vand til kong Guy, der drak og rakte skålen videre til Reynald. Denne drak da også af skålen, hvilket ophidsede Saladin, idet han hæv-

dede, at det kun var kongen, der var blevet budt. Så opremsede Saladin alle Reynalds onde gerninger og sagde til ham: »Jeg er den, som vil føre sværdet for Mohammed«, hvorefter sultanen dræbte Reynald. Til Guy, som frygtede, at nu var turen kommet til ham, sagde Saladin: »Vær ikke bange. Konger dræber ikke konger.« Herefter blev Reynalds lig trukket ud af teltet og flere gange rundt foran det.

Historiens dom kan være uretfærdig og farvet af skiftende tiders indfald og begivenheder. Men de to kombattanter, Saladin og Reynald, har her på sin vis delt skæbne. Saladins eftermæle både i Vesten, og naturligvis især i Mellemøsten, er et billede af en retskaffen og dygtig politiker, en stor krigsherre og hærfører. På samme måde er historiens skudsmål fra såvel muslimsk som kristen side overensstemmende, hvad angår Reynald. Han var et ualmindeligt dumt svin.

Peter Pentz

Litteratur

G. Leiser, »The Crusader Raid in the Red Sea in 578/1182-83«, *Journal of the American Research Center in Egypt*, bind XIV, 1977, s. 87-100.